

Gerechtshof Den Bosch
Zitting van 21 mei 2025, 09:30 uur
Zaaknummer: XXXXXXXX

AKTE OVERLEGGEN AANVULLENDE PRODUCTIES

Inzake

mevrouw **XXXXXXXXXX**, wonende in XXXX
en 34 andere geïntimeerden
advocaat: mr. XXXXXXXX te Amsterdam

tegen

de besloten vennootschap **XXXXXXXXXXXXX** statutair gevestigd en kantoorhoudende te XXXXX
appellante
advocaat: mr. XXXXX te Haarlem

Geïntimeerden leggen de volgende aanvullende producties over ten behoeve van de mondelinge behandeling van 21 mei 2025:

Productie 24: verklaring van prof. dr. A.M.J. Ragas, hoogleraar Humane en Ecologische Risicobeoordeling van Chemische Stoffen aan de Radboud Universiteit in Nijmegen. Prof. dr. Ragas onderschrijft de verklaring van prof. dr. Van den Berg (productie 22 bij memorie van antwoord) en gaat kort in op de blog van dr. Hanekamp (productie 20 bij memorie van grieven).

Productie 25: korte verklaring van prof. dr. M.B.M. van Duursen, hoogleraar *Environmental Health and Toxicology* aan de Vrije Universiteit in Amsterdam. Ook prof. dr. Van Duursen onderschrijft de verklaring van prof. dr. Van den Berg, en zijn zorg over blootstelling van jonge kinderen aan bestrijdingsmiddelen.

Productie 26: verklaring inzake bestrijdingsmiddelen in de bollenteelt, opgesteld door een huisarts in het dorp Wapserveen (Drenthe), en inmiddels getekend door 188 artsen, waaronder met name huisartsen uit de regio, kinderartsen en specialisten (zie lijst met namen achter de verklaring).

Productie 27: recente mediaberichten over de oproep van de artsen over Wapserveen (productie 26) en over een huisarts in Hof van Twente die zich zorgen maken over de gezondheidsgevolgen van het gebruik van bestrijdingsmiddelen voor lelieteelt.

Productie 28: uitspraak Afdeling Bestuursrechtspraak Raad van State 2 april 2025, ECLI:NL:RVS:2025:1428. Deze zaak ging over de vraag of de provincie moest handhaven tegen lelieteelt zonder vergunning in de nabijheid (maar grotendeels op meer dan 250 meter) van een Natura2000 gebied. Volgens de provincie was een vergunning op grond van artikel 2.7 Wet natuurbescherming (oud) niet nodig omdat de lelieteelt geen significante gevolgen kon hebben voor de Natura2000 gebieden. De Afdeling oordeelt, net als de rechtbank, dat de provincie significante gevolgen niet kan uitsluiten. Er is nog veel onbekend over mogelijke effecten van

Höcker

A D V O C A T E N

gewasbeschermingsmiddelen, maar in het licht van het voorzorgsbeginsel dat ten grondslag ligt aan artikel 2.7 Wet natuurbescherming kan niet voorbij worden gegaan aan reeds uitgevoerde onderzoeken, en moet worden gehandhaafd (zie met name rov. 5.4 en 13.2).

Waarvan akte!

A handwritten signature in blue ink, consisting of several overlapping loops and a long horizontal stroke extending to the right.

Advocaat

PRODUCTIE 24

626460
Ondersteuningsbrief

Our reference
AR25.001

Your reference
--

Direct number
+31 24 3653284

Date
28 maart 2025

Concerning
Ondersteuningsbrief

E-mail
ad.ragas@ru.nl

Geachte,

Op verzoek van mr. XXXXX heb ik kennis genomen van de deskundigenverklaring die prof. dr. Martin van den Berg heeft opgesteld in het kader van de rechtszaak tussen bewoners van de plaats XXXXX en een lelieteler. Als hoogleraar Humane en Ecologische Risicobeoordeling van Chemische Stoffen aan de Radboud Universiteit in Nijmegen onderschrijf ik de inhoud van deze deskundigenverklaring. De gegevens die prof. dr. Van den Berg in de verklaring presenteert geven een accuraat beeld van de huidige stand van de wetenschap binnen dit vakgebied en de bijbehorende interpretaties zijn plausibel.

Ik wil deze gelegenheid graag aangrijpen om u te wijzen op een fenomeen dat naar mijn mening in deze kwestie zeer relevant is maar dat in de praktijk van de risicobeoordeling van chemische stoffen vaak over het hoofd wordt gezien. Het gaat daarbij om de vraag in hoeverre door middel van (natuur)wetenschappelijk onderzoek kan worden vastgesteld of een chemische stof, na toepassing, schadelijke effecten op de natuur en de menselijke gezondheid veroorzaakt; nu dan wel in de toekomst. De gangbare visie is dat met een beperkt aantal (toxiciteits)testen kan worden vastgesteld of en wanneer een stof schadelijk is. Deze visie ligt ten grondslag aan het huidige risicobeoordelingsbeleid van veel landen, waaronder de Europese Unie en haar lidstaten. De batterij aan toxiciteitstesten die wordt uitgevoerd is historisch gegroeid. Daarmee wil ik zeggen dat in de loop van de tijd steeds meer testen aan de batterij zijn toegevoegd nadat bleek dat bepaalde specifieke effecten door de vigerende testen over het hoofd werden gezien. Zo testte men heel vroeger alleen op acute effecten (dwz effecten die zich voordoen na kortdurende blootstelling aan relatief hoge concentraties), maar nadat men ontdekte dat effecten zich ook (vaak vele jaren later) bij relatief lage blootstellingsconcentraties kunnen voordoen, werden chronische testen de standaard. Zo zijn

in de loop van de tijd ook testen voor genotoxiciteit, carcinogeniteit en hormoonverstoring aan de batterij toegevoegd. Dit betekent dat de huidige batterij aan (toxiciteits)testen een afspiegeling is van ons “huidige” kennisniveau over de schadelijke effecten die chemische stoffen kunnen veroorzaken. Ik plaats “huidige” tussen aanhalingstekens omdat de ontwikkeling en invoering van deze toxiciteitstesten in de praktijk vaak 10-30 jaar achterloopt bij de nieuwe wetenschappelijke inzichten. Met andere woorden: schadelijke effecten die we nog niet kennen en/of waarvoor niet expliciet wordt getest (waaronder bijvoorbeeld een belangrijk deel van de neurotoxische en ontwikkelingseffecten van stoffen) kunnen in het huidige toelatingsbeleid van chemische stoffen over het hoofd worden gezien. Dit fenomeen geldt overigens niet alleen voor het identificeren van de toxische effecten van chemische stoffen, maar ook voor het identificeren van specifieke blootstellingsroutes. Tot voor kort realiseerden we ons bijvoorbeeld niet goed dat huisstof in de praktijk een relevante blootstellingsroute kan zijn voor bestrijdingsmiddelen.

Naast toxiciteitstesten, kunnen gegevens uit epidemiologisch onderzoek (dwz onderzoek bij mensen in reële blootstellingssituaties) een belangrijke rol spelen bij de risicobeoordeling van chemische stoffen. Prof. Van den Berg haalt in zijn deskundigenverklaring ook een aantal van dergelijke studies aan. Daarbij is het belangrijk om te realiseren dat het ontzettend moeilijk is om “in het veld” schadelijke effecten bij mensen aan te tonen. Dat komt door de enorme complexiteit aan factoren die in de praktijk een rol speelt bij het ontstaan van deze schadelijke effecten. Het duurt vaak vele tientallen jaren voordat aanwijzingen uit epidemiologische studies over de schadelijke effecten van chemische stoffen wetenschappelijk onomstotelijk zijn vastgesteld en breed worden geaccepteerd. Denkt u bijvoorbeeld aan de discussie over longkanker als gevolg van roken en blootstelling aan asbest uit de vorige eeuw. Historisch onderzoek laat zien dat bepaalde belangengroepen het gebrek aan onomstotelijk bewijs aanwenden om in de wetenschappelijke wereld twijfel te zaaien en op die manier proberen om de besluitvorming over de risicobeheersing van deze chemische stoffen te beïnvloeden.

Als ik vanuit deze achtergrond naar de voorliggende casus kijk dan zie ik een situatie waarin nog niet onomstotelijk vaststaat dat de bestrijdingsmiddelen die in de lelieteelt worden gebruikt op de lange termijn bij direct omwonenden tot schadelijke effecten leiden. De toxiciteitstesten die in het reguliere toelatingsbeleid worden gebruikt lijken niet te wijzen op redenen tot grote zorg. Als we echter breder kijken, onder andere naar de recente ontwikkelingen in de toxicologische en epidemiologische wetenschappen, dan zien we dat er wel degelijk reden is tot zorg:

- Onderzoek laat zien dat omwonenden van landbouwpercelen waarop bestrijdingsmiddelen worden gebruikt een verhoogde blootstelling hebben;
- Verschillende epidemiologische onderzoeken laten een relatie zien tussen blootstelling aan lage concentraties bestrijdingsmiddelen, neurodegeneratieve ziektes en andere chronische aandoeningen;
- Er zijn vaak aanwijzingen dat de betreffende bestrijdingsmiddelen interacteren met processen die een rol spelen bij het goed functioneren van het menselijk lichaam (bijvoorbeeld het hormoonstelsel of het zenuwstelsel).

Daar komt nog bij dat bij de toelating van bestrijdingsmiddelen slechts wordt gekeken naar de gezondheidsrisico's die voortkomen uit de blootstelling aan één enkele stof. Als het om acute blootstelling gaat is dat enigszins te rechtvaardigen, maar voor chronische blootstellingssituaties niet. In de praktijk worden omwonenden van landbouwpercelen blootgesteld aan een cocktail van stoffen, waaronder bestrijdingsmiddelen. Onderzoek naar cocktaileffecten is ontzettend lastig, onder andere vanwege het grote aantal mogelijke combinaties aan stoffen die in verschillende hoeveelheden in een mengsel kunnen voorkomen. Uit onderzoek bij planten en dieren is echter bekend dat blootstelling aan een mengsel van stoffen, waarbij iedere individuele stof in het mengsel onder de geldende gezondheidkundige norm aanwezig is, tóch tot schadelijke effecten kan leiden. Om deze reden pleit ik er al jaren voor om de chronische blootstellingsnormen voor individuele stoffen met een factor 10 te verlagen (met name als deze stoffen een rol kunnen spelen bij blootstelling aan mengsels, zoals bij bestrijdingsmiddelen voor omwonenden).

Tot slot wil ik nog kort ingaan op het blog dat de heer Hanekamp op 3 juni 2024 op zijn website over deze kwestie heeft gepubliceerd. Hierin doet de heer Hanekamp een aantal uitspraken die naar mijn mening een nogal eenzijdig beeld schetsen van de realiteit:

- Risico is inderdaad (blootstellings)dosis x gevaar. Het probleem is echter dat hiermee de suggestie wordt gewekt dat de blootstelling en het gevaar door wetenschappelijk onderzoek precies kunnen worden vastgesteld. Ik hoop dat uit mijn betoog hierboven blijkt dat dit in de praktijk vaak niet zo is. Als gevolg van kennisgebrek is een (kwantitieve) inschatting van de blootstellingdosis en het gevaar vrijwel altijd onvolledig, bijvoorbeeld omdat voor bepaalde effecten niet wordt getest, effecten en blootstellingsroutes over het hoofd worden gezien en er geen rekening wordt gehouden met mengseffecten.
- Onzekerheidsanalyse is van groot belang bij risicobeoordeling van stoffen. Vaak wordt onzekerheidsanalyse echter zeer “eng” opgevat, namelijk als de kwantificering van statistische onzekerheden in de geschatte blootstelling en de gevaren. Zoals ik hierboven uiteen heb gezet is een dergelijke benadering onvolledig. Onzekerheid kan niet altijd in getallen worden uitgedrukt, bijvoorbeeld als het gaat om de kans dat we bepaalde blootstellingsroutes en effecten over het hoofd hebben gezien. Onze recente historie laat zien dat dit bij risicobeoordeling van chemische stoffen regelmatig gebeurt. Denk bijvoorbeeld aan de schadelijke effecten van softenon, diclofenac en neonicotinoïden. Dit soort schandalen leert ons dat we niet alleen kritische moeten kijken naar wat er over een stof bekend is, maar ons ook de vraag moeten stellen “Wat zouden we idealiter willen weten, maar weten we nog niet?” en “Wat kan er fout gaan als we iets over het hoofd zien?”.
- Het klopt dat ons voedsel nature toxinen bevat. De mens heeft zich echter in de loop van de tijd evolutionair aangepast aan stoffen die van nature voorkomen. Voor nieuwe synthetische stoffen is dit niet het geval en we zien dan ook vaak dat juist die synthetische stoffen (bv PFAS) problemen voor de menselijke gezondheid veroorzaken.
- Ik ben geen jurist en ik wil me niet wagen aan een juridische interpretatie van het voorzorgsbeginsel. De heer Hanekamp wijst op de noodzaak van een zo volledig

mogelijke evaluatie van de wetenschappelijke kennis en de wetenschappelijke onzekerheid daarin. Ik ben het daar in principe mee eens, maar ik wil u ook wijzen op een groot gevaar, namelijk dat de noodzaak tot diepgaande wetenschappelijke analyse van informatie wordt aangewend als excuus om (voorlopig) niet te handelen. We zien dit vaak gebeuren. Ik vind dit bijzonder omdat de oorspronkelijke definitie van het voorzorgsprincipe in de Verklaring van Rio nadrukkelijk een andere suggestie wekt: "Wanneer er sprake is van dreiging van ernstige of onomkeerbare schade, mag het ontbreken van volledige wetenschappelijke zekerheid niet worden gebruikt als reden om kosteneffectieve maatregelen ter voorkoming van milieudegradatie uit te stellen." (artikel 15, Verklaring van Rio). In dit geval lijkt me sprake van dreiging van ernstige én onomkeerbare schade aan de gezondheid van omwonenden. Er is geen sprake van volledige wetenschappelijke zekerheid. Rest de vraag wat in dit kader kosteneffectieve maatregelen zijn. Misschien zou de teler een ander gewas kunnen telen of kunnen overstappen op biologische teelt van lelies?

Met vriendelijke groet,

Prof. dr. A.M.J. Ragas
Hoogleraar Humane en Ecologische Risicobeoordeling
Afdeling Milieukunde
Radboud Universiteit Nijmegen

PRODUCTIE 25

DATUM

16 april 2025

Betreft: Ondersteuning deskundigenverklaring Prof Martin van den Berg

L.S.

In opdracht van mr. XXXXXX heeft Prof. Dr. Dr. *h.c.* Martin van den Berg een deskundigenverklaring opgesteld (dd. 7 september 2024) aangaande risico's van bestrijdingsmiddelen voor omwonenden.

In de deskundigenverklaring beschouwt Prof. Van den Berg 1) optreden neurodegeneratieve en ontwikkelingseffecten door gebruik bestrijdingsmiddelen in het algemeen, 2) pyrethroiden en neonicotinoïdenen neurotoxische effecten, 2) huidige resultaten toxicologisch onderzoek van bestrijdingsmiddelen gebruikt in Sevenum, 4) hormoonverstorende stoffen en invloed op hersenontwikkeling en gedrag.

Na lezen van de deskundigenverklaring kom ik tot de volgende conclusies:

- De evaluatie is zorgvuldig en systematisch uitgevoerd aan de hand van recente wetenschappelijke literatuur en evaluaties door de Europese Autoriteit voor Voedselveiligheid (EFSA).
- De aangehaalde wetenschappelijke literatuur en de evaluaties zijn relevant voor de bewijsvoering.
- Onzekerheden in wetenschappelijke bewijslast alsmede in de regulatoire beoordeling van bestrijdingsmiddelen worden correct geduid.
- De conclusies worden ondersteund door, en volgen logischerwijs op, de aangehaalde bewijsvoering.

Daarnaast,

- Ik onderschrijf de zorg over blootstelling van jonge (ongeboren) kinderen aan bestrijdingsmiddelen.
- De genoemde onzekerheden zijn onvoldoende om de bewijslast af te zwakken m.b.t. causaliteit tussen blootstelling aan bepaalde bestrijdingsmiddelen en neurologische ontwikkelings- en degeneratieve ziektes en aandoeningen.

Deze conclusies zijn mijn persoonlijke observaties, gebaseerd op mijn wetenschappelijke expertise, en zijn niet beïnvloed door persoonlijke of financiële belangenverstrengeling.

Prof. Dr. Majorie B.M. van Duursen, ERT

Professor Environmental Health and Toxicology
m.van.duursen@vu.nl | t. +31 20 598 6621

PRODUCTIE 26

Op basis van mijn medische expertise wil ik mij uitspreken voor de inwoners van Wapserveen in hun terechte angst over het gebruik van bestrijdingsmiddelen in de bollenteelt rondom het dorp, dat tevens een basisschool, kinderopvang, sportclubs en zorgboerderij voor kinderen huisvest. We hebben de zekerheid dat bestrijdingsmiddelen aanwezig zijn en dat deze aanwezigheid een risico vormt voor de mens.

Veel onderzoek heeft laten zien dat de stoffen in bestrijdingsmiddelen zich het jaar rond verspreiden en dat die stoffen een risico vormen voor de mens. Waarbij met zekerheid te zeggen is dat het effect op kinderen nog groter is. Aangezien de organen en systemen van kinderen nog in ontwikkeling zijn en hun lichaamsgewicht lager is, krijgen zij per kilogram lichaamsgewicht een hogere dosering van deze stoffen binnen, wat hun kwetsbaarheid vergroot. Hiertoe behoort ook het risico voor het ongeboren kind dat wordt blootgesteld via de moeder.

Deze constatering wordt niet alleen onderbouwd door onze eigen kennis van de werking van de mens en de reactie op stoffen, zoals die mag worden verondersteld bij de functie die we uitoefenen, maar ook door de waarnemingen die we in ons dagelijks werk doen. Daarnaast worden onze bevindingen ondersteund door de bevindingen van ter zake kundige wetenschappers op dit gebied.

Onder andere de uitgebreide medisch-wetenschappelijke onderzoeken van of waar naar refereert;

- **prof. dr. Bas Bloem, neuroloog** aan de Radboud Universiteit Nijmegen.
 - **prof dr. Martin van den Berg, toxicoloog** aan de Universiteit van Utrecht, die eerder de deskundigenverklaring schreef om de risico's voor de inwoners van Sevenum in kaart te brengen.
 - **prof. dr. Pieter Sauer, kinderarts** verbonden aan de Universiteit van Groningen.
- bevestigen de risico's voor de gezondheid van de mens.

Op basis van deze wetenschap concludeer ik dat het aan de orde is dat het risico dat deze artikelen beschrijven, aanwezig is in het dorp Wapserveen.

Van de bekende risico's is aangetoond dat ze groter worden wanneer de mens in contact komt met meerdere bestrijdingsmiddelen. Deze toename van risico's stijgt door cumulatieve effecten en is nooit getoetst door het Ctgb.

Naast alle lichamelijke risico's, moet meegenomen worden dat het advies van de GGD ook een effect heeft op de mentale gezondheid van de mens. De terechte angst die ontstaat om op advies van de GGD ramen en deuren te moeten sluiten en binnen te blijven op het moment van spuiten en de uren daarna, is niet te overzien en heeft grote mentale gevolgen. Dankzij de bewijzen uit het OBO onderzoek is duidelijk dat de GGD-adviezen niet toereikend zijn om de risico's weg te nemen en dat kinderen en hun verzorgers niet van en naar school, opvang of de sportvereniging kunnen bewegen zonder blootgesteld te worden aan de stoffen en de bijbehorende risico's. Deze locaties liggen te midden van de percelen die beplant zijn met siergewassen.

Er moet rekening worden gehouden met de continue blootstelling via huisstof en de grote verspreiding van pesticiden over een breed gebied. Deze factoren vergroten de schadelijke gezondheidseffecten, met name bij langdurige blootstelling zowel binnens- als buitenshuis.

Gezien deze bevindingen is geboden dat dit risico bij de bron aangepakt wordt, ten behoeve van de volksgezondheid. Om het risico voor de mens weg te nemen dienen bestrijdingsmiddelen niet in en rondom het dorp gebruikt te worden.

Ik als arts verklaar dan ook dat ik, samen met een collectief van artsen, achter bovengenoemde sta.

Naam:

Functie:

Datum:

Handtekening:

Lijst van artsen die getekend hebben t/m 6 mei 2025

Aantal	Naam	Functie
1	XXXXXXXX	Huisarts
2	XXXXXXXX	Huisarts
3	XXXXXXXX	Huisarts
4	XXXXXXXX	Huisarts
5	XXXXXXXX	Huisarts
6	XXXXXXXX	Huisarts
7	XXXXXXXX	Huisarts
8	XXXXXXXX	Huisarts
9	XXXXXXXX	Huisarts
10	XXXXXXXX	Huisarts
		Huisarts
11	XXXXXXXX	Huisarts
		Huisarts
12	XXXXXXXX	Kinderarts
		Huisarts
13	XXXXXXXX	Huisarts
		Huisarts
14	XXXXXXXX	Huisarts
		Huisarts
15	XXXXXXXX	Huisarts
		Arts Maatschappij & Gezondheid
16	XXXXXXXX	Arts Maatschappij & Gezondheid
		Jeugdarts KNMG
17	XXXXXXXX	Huisarts
18	XXXXXXXX	Huisarts
		Kinderarts
19	XXXXXXXX	Huisarts
		Reumatoloog
20	XXXXXXXX	Klinisch geriater Heerenveen
21	XXXXXXXX	Kinderarts
		Huisarts
22	XXXXXXXX	Huisarts
		Huisarts
23	XXXXXXXX	Huisarts
		Neuroloog & onderzoeker
24	XXXXXXXX	Huisarts
		Huisarts
25	XXXXXXXX	Huisarts
		Huisarts
26	XXXXXXXX	Anesthesioloog
		Huisarts
27	XXXXXXXX	Bedrijfsarts
		Arts
28	XXXXXXXX	Huisarts
		Huisarts
29	XXXXXXXX	Huisarts
		Huisarts
30	XXXXXXXX	Specialist ouderengeneeskunde
		Huisarts
31	XXXXXXXX	Arts
32	XXXXXXXX	
33	XXXXXXXX	
34	XXXXXXXX	
35	XXXXXXXX	

g

	Huisarts
	Huisarts
	Huisarts
46 XXXXXXXXX	Huisarts en Voorzitter Arts & Leefstijl
	Huisarts
47 XXXXXXXXX	GGD-arts Drenthe
	Huisarts
	Huisarts
48 XXXXXXXXX	Arts Jeugdgezondheidszorg
	Huisarts
	Huisarts
49 XXXXXXXXX	Orthopeed
	huisarts
	huisarts
	Huisarts
50 XXXXXXXXX	Jeugdarts KNMG
	Huisarts
	Huisarts
51 XXXXXXXXX	Psychiater
	Psychiater
	Huisarts
	Huisarts
52 XXXXXXXXX	Arts
	Huisarts
	Huisarts
53 XXXXXXXXX	Huisarts
	Huisarts
	Huisarts
54 XXXXXXXXX	Specialist ouderengeneeskunde
	Huisarts
	Huisarts
	Gynaecoloog
	Huisarts
	Huisarts
	Huisarts
55 XXXXXXXXX	Huisarts
	Huisarts
	Huisarts
	Huisarts
56 XXXXXXXXX	Arts
	Huisarts
	PA- huisartsgeneeskunde
	Huisarts i.o
	Arts
	Huisarts
	Arts
	Kinderarts
	Psychiater
	Psychiater
	Arts
57 XXXXXXXXX	
58 XXXXXXXXX	
59 XXXXXXXXX	
60 XXXXXXXXX	
61 XXXXXXXXX	
62 XXXXXXXXX	
63 XXXXXXXXX	
64 XXXXXXXXX	

91	XXXXXXXX	Huisarts
92	XXXXXXXX	Internist
93	XXXXXXXX	Huisarts
94	XXXXXXXX	Internist
95	XXXXXXXX	Psychiater
96	XXXXXXXX	Oogarts
97	XXXXXXXX	Specialist ouderengeneeskunde
98	XXXXXXXX	Neuroloog
99	XXXXXXXXj	Huisarts
100	XXXXXXXX	Neuroloog
101	XXXXXXXX	Huisarts
102	XXXXXXXX	Arts
103	XXXXXXXX	AIOS oogheelkunde
104	XXXXXXXX	Huisarts
105	XXXXXXXX	Huisarts i.o
106	XXXXXXXX	Nucleair geneeskundige
107	XXXXXXXX	Huisarts
108	XXXXXXXX	Huisarts
109	XXXXXXXX	Neuroloog
110	XXXXXXXX	Huisarts
111	XXXXXXXX	Internist
112	XXXXXXXX	Medisch adviseur, arts
113	XXXXXXXX	Arts Maatschappij & Gezondheid
114	XXXXXXXX	Sportarts
115	XXXXXXXX	Huisarts
116	XXXXXXXX	Uroloog
117	XXXXXXXX	Huisarts
118	XXXXXXXX	Huisarts
119	XXXXXXXX	Huisarts
120	XXXXXXXX	Psychiater
121	XXXXXXXX	Huisarts
122	XXXXXXXX	Huisarts
123	XXXXXXXX	Huisarts
124	XXXXXXXX	Arts verstandelijk Gehandicapten
125	XXXXXXXX	Huisarts
126	XXXXXXXX	Huisarts
127	XXXXXXXX	Huisarts
128	XXXXXXXX	Huisarts
129	XXXXXXXX	Huisarts
130	XXXXXXXX	Gynaecoloog
131	XXXXXXXX	Huisarts
132	XXXXXXXX	Arts-onderzoeker
133	XXXXXXXX	Huisarts
134	XXXXXXXX	Arts voortplantingsgeneeskunde
135	XXXXXXXX	Huisarts
136	XXXXXXXX	Arts-microbioloog

137	XXXXXXXX	Psychiater
138	XXXXXXXX	Huisarts
139	XXXXXXXX	Huisarts
140	XXXXXXXX	Huisarts
141	XXXXXXXX	Arts
142	XXXXXXXX	Huisarts
143	XXXXXXXX	Huisarts
144	XXXXXXXX	Huisarts
145	XXXXXXXX	Huisarts
146	XXXXXXXX	Huisarts
147	XXXXXXXX	Basisarts
148	XXXXXXXX	SEH arts
149	XXXXXXXX	Huisarts
150	XXXXXXXX	Huisarts
151	XXXXXXXX	Huisarts
152	XXXXXXXX	Huisarts
153	XXXXXXXX	Huisarts
154	XXXXXXXX	Huisarts
155	XXXXXXXX	Arts & wetenschapper
156	XXXXXXXX	Huisarts
157	XXXXXXXX	Huisarts
158	XXXXXXXX	Anesthesioloog
159	XXXXXXXX	Huisarts
160	XXXXXXXX	Huisarts
161	XXXXXXXX	Huisarts
162	XXXXXXXX	Huisarts
163	XXXXXXXX	Huisarts
164	XXXXXXXX	AIOS Reumatologie
165	XXXXXXXX	Huisarts
166	XXXXXXXX	Psychiater
167	XXXXXXXX	Huisarts
168	XXXXXXXX	Psychiater-onderzoeker
169	XXXXXXXX	Huisarts
170	XXXXXXXX	Huisarts
171	XXXXXXXX	Huisarts
172	XXXXXXXX	Huisarts
173	XXXXXXXX	Huisarts
174	XXXXXXXX	Huisarts
175	XXXXXXXX	Anios
176	XXXXXXXX	Huisarts
177	XXXXXXXX	SEH arts
178	XXXXXXXX	Basisarts
179	XXXXXXXX	Psychiater
180	XXXXXXXX	Huisarts
181	XXXXXXXX	Arts medische milieukunde

182	XXXXXXXX	Arts i.o. tot specialist ouderengeneeskunde
183	XXXXXXXX	Huisarts
184	XXXXXXXX	Huisarts i.o.
185	XXXXXXXX	AIOS Orthopedie
186	XXXXXXXX	Huisarts
187	XXXXXXXX	Arts MG/Medische milieukunde
188	XXXXXXXX	Jeugdarts

PRODUCTIE 27

Inloggen

laatste nieuws

podcasts

boeken en films

dossiers

federatienieuws

cartoons

Sophie Niemansburg

25 april 2025 2 minuten leestijd

nieuws

Bezorgde artsen: 'Stop direct met giftige bestrijdingsmiddelen in Drentse sierteelt'

3 reacties

Vijftig artsen, onder wie huisartsen, kinderartsen en jeugdartsen, roepen de gemeente Westerveld (Drenthe) op om het gebruik van pesticiden dicht bij omwonenden per direct te verbieden. De artsen waarschuwen dat de middelen niet bewezen veilig zijn.

Initiatiefnemer van de handtekeningactie is huisarts Evelien van Soldt, die in de regio Westerveld werkt. Zij vindt het opvallend dat steeds meer bewoners van de dorpen in de gemeente ALS of de ziekte van Parkinson hebben, sommige ook al op jonge leeftijd. 'Dat was voor mij aanleiding om andere huisartsen te benaderen. Zij bleken dat ook te herkennen', aldus Van Soldt.

Dorp Wapserveen

De artsen maken zich onder meer zorgen over het dorp Wapserveen, dat inmiddels omsingeld is door sierteelt, waaronder lelies en tulpen, zegt Van Soldt. 'De lelieteelt is de laatste jaren, wegens financiële belangen, explosief toegenomen. Tegelijkertijd krijgen we steeds meer kennis over bestrijdingsmiddelen en blijkt er wel degelijk een verband met allerlei ziektes. En bovendien weten we dat deze middelen onvoldoende getest zijn op veiligheid, zoals het gebruik van meerdere middelen – het zogenoemde cocktaileffect. Wij zeggen dan ook nu: stop met deze middelen, bescherm burgers en bewijs eerst maar eens dat de blootstelling veilig is.'

Juridisch proces

Van Soldt overhandigde de verklaring met de handtekeningen op 15 april aan de burgemeester van Westerveld. Burgemeester Jouke Spoelstra gaf aan de signalen serieus te nemen, maar met de kwestie te worstelen, omdat hij ook de belangen van de telers moet meewegen. Van Soldt vindt die reactie onverteerbaar, 'dit mag geen dag langer zo doorgaan'.

De verklaring wordt ook toegevoegd aan een al eerder ingediend zogenoemd handhavingsverzoek aan de gemeente Westerveld door Stichting Natuurbeschermingswacht. Dat houdt in dat de stichting de gemeente verzoekt om te handhaven op een mogelijke overtreding; de gemeente moet daar binnen acht weken op reageren.

Dag en nacht

Van Soldt heeft inmiddels een website waar artsen haar kunnen benaderen om de verklaring te ondertekenen. Van Soldt werkt momenteel 'dag en nacht non-stop' aan dit onderwerp, naast het doen van haar spreekuren. 'Als artsen hebben we de eed gezworen, waarin ook staat dat wij onze patiënten zullen beschermen. In dit geval vind ik dat ik moet opkomen voor de inwoners.'

Ook initiatief Caring Doctors riep artsen via een artikel in Medisch Contact op zich over pesticidegebruik 'massaal uit te spreken' en de politiek op te roepen uit voorzorg het gebruik van bestrijdingsmiddelen te stoppen.

Lees ook

Pesticidengevaar voldoende aannemelijk voor beleid en actie

27 februari 2025

Parkinson als kanarie in de kolenmijn

10 februari 2022

Gewasbeschermingsmiddelen: wel degelijk gevaarlijk

22 april 2021

Toxisch milieu in verband gebracht met depressie

04 juli 2024

Sophie Niemansburg

Sophie Niemansburg werkt sinds 2022 als journalist bij Medisch Contact en is arts maatschappij + gezondheid met profiel infectieziektebestrijding. Ze heeft een bijzondere interesse voor preventie, sociale geneeskunde en minder belichte vakgebieden binnen de geneeskunde. Ook bespreekt ze regelmatig een tuchtzaak in het tijdschrift en in de wekelijkse podcast van Medisch Contact.

Dit artikel delen

Dit is een nieuwsbericht van
RTV Drenthe

Dinsdag 15 april, 20:26

Handtekeningen artsen en handhavingsverzoek lelieteelt in Wapserveen

Gemeente Westerveld ga handhaven op het gebruik van bestrijdingsmiddelen in de bollen en lelieteelt rondom Wapserveen. Niet voor de natuur maar vanwege de gezondheid van de inwoners. Die oproep doen angstige inwoners van het dorp. Want als je de GGD-regels opvolgt als er gewasbeschermingsmiddelen worden gespoten kunnen kinderen niet meer buiten rondlopen zo zegt het Burgercollectief Gifvrij Wapserveen.

Ze willen dat de gemeente gaat handhaven. De Natuurbeschermingswacht heeft namens de inwoners bij de gemeente Westerveld een verzoek in gediend om dat binnen een week te gaan doen. Want de tulpen staan al op het land en de eerste leliebollen gaan nu de grond in.

Veel Parkinson en ALS

Huisarts Evelien van Soldt uit Wapserveen draait bij verschillende huisartsen in de regio diensten. Ze is geschrokken van het relatief hoge aantal gevallen van Parkinson en

ALS. "Ook bij jonge mensen. En als je dat afzet tegen het relatief lage aantal inwoners dat hier leeft dan zegt dat iets. Tot bewezen is dat de gewasbeschermingsmiddelen niet schadelijk zijn moet de gemeente het gebruik verbieden. Bij twijfel niet spuiten."

Oproep artsen

Van Soldt krijgt de steun van vijftig huisartsen in de regio, en van kinderartsen, specialisten en jeugdartsen van de GGD uit de rest van het land. Die hebben allemaal hun handtekening gezet ter ondersteuning van het handhavingsverzoek. Volgens de artsen zijn er inmiddels genoeg aanwijzingen en onderzoeken die aantonen dat de cocktail van de gebruikte middelen schadelijk is voor de mens, en helemaal voor kinderen en baby's.

"Aangezien de organen en de systemen van kinderen nog in ontwikkeling zijn en hun lichaamsgewicht lager is, krijgen zij een hogere dosering van deze stoffen binnen." Dat geldt volgens de artsen nog sterker voor ongeboren kinderen. "Van de bekende risico's is aangetoond dat ze groter worden wanneer de mens in contact komt met meerdere bestrijdingsmiddelen. De toename van risico's stijgt door de optelsom van middelen en die is nooit onderzocht door het College voor de toelating van gewasbeschermingsmiddelen en biociden (Ctgb)", zo schrijven de vijftig artsen aan de gemeente.

Kinderen kunnen niet naar buiten

Rieuwert de Haan vult aan. "Er zijn inmiddels zoveel velden die gebruikt worden voor sierteelt zo dicht bij het dorp, dat volgens de GGD-regels kinderen als er gespoten wordt of net gespoten is niet eens naar buiten kunnen. Niet naar school, niet spelen op het schoolplein, niet naar het sportveld omdat alles te dichtbij is. Daarnaast verwaait het bestrijdingsmiddel. En komt het bijvoorbeeld in huisstof terecht. Het is hier al in luiers van baby's aangetroffen."

de actie bij het gemeentehuis in Diever

Gezondheid als haakje

Met het handhavingsverzoek dat Geert Starre van de Natuurbeschermingswacht namens de bezorgde ouders heeft ingediend is wel wat nieuws aan de hand.

Actiegroepen als Meten = Weten, Extinction Rebellion of de Natuurbeschermingswacht hebben vaak om handhaving bij de provincie gevraagd en rechtszaken gevoerd met als argument schade aan de natuur. Omdat dat haakje nodig was om handhaving te vragen en rechtszaken te voeren.

De Natuurbeschermingswacht en de inwoners van Wapserveen gooien het nu op de bescherming van de gezondheid van mensen, met hulp van de artsen. Geert Starre van de Natuurbeschermingswacht: "naast alle bekende argumenten gaat het om de zorgplicht uit de Omgevingswet die de gemeente heeft."

Kinderen uit Wapserveen hebben samen met de bezorgde ouders vanmiddag bij het gemeente huis van Westerveld de handtekeningen van de artsen aangeboden aan burgemeester Jouke Spoelstra. Als extra ondersteuning van het handhavingsverzoek. Die liet weten met de kwestie te worstelen. "Ik ben jullie burgemeester maar ook die van de telers. Maar ik snap de zorgen." Spoelstra wil niet vooruitlopen op hoe de gemeente gaat reageren. "Formeel heb ik acht weken om dat te doen en we moeten het juridisch nog helemaal uitzoeken."

Handtekeningen artsen en handhavingsverzoek lelieteelt in Wapserveen

Dit is een nieuwsbericht van
RTV Drenthe

Bestrijdingsmiddelen

Bezorgde huisarts over gebruik bestrijdingsmiddelen in lelieteelt: 'Niet wachten tot het te laat is'

21 december 2024

De lelieteelt is in Hof van Twente in opmars. Onder omwonenden leidt dat steeds vaker tot onvrede en onzekerheid. De Diepenheimse huisarts Luc de Vries (61) uitlet zijn zorgen tijdens de gemeenteraad op 4 november. "Ik ben al 25 jaar huisarts in de Hof en

Tip ons →

grote zorgen over onbekende ziekten en aandoeningen die ernstig ziekmakend kunnen zijn", stelt De Vries.

De Vries merkt in zijn praktijk in Diepenheim een toename van patiënten met klachten zoals vermoeidheid, pijn en onverklaarbare aandoeningen. "Het gaat vaak om langzaam ontwikkelende aandoeningen, waardoor patiënten lange tijd niet doorhebben wat er met hen gebeurt. Zelfs wanneer ze bij een dokter komen, is het vaak moeilijk om meteen vast te stellen wat er aan de hand is".

De Vries vermoedt dat deze klachten verband houden met blootstelling van patiënten aan bestrijdingsmiddelen, bijvoorbeeld in de **groeierende** lelieteelt in de regio. "Ik zie vaker aandoeningen aan het zenuwstelsel bij mensen die werken met pesticiden of in de buurt van landbouwpercelen wonen", aldus De Vries. "Al wordt die link door patiënten zelf vaak niet gelegd. Zodra ik mijn twijfel over het gebruik van bestrijdingsmiddelen op het land benoem, is er sprake van weerstand. Bijvoorbeeld van telers die zeggen: 'Ja, maar mijn oom in de stad heeft ook kanker, en dat komt niet door pesticiden.'"

Moeilijk vast te stellen

Volgens de GGD is het onduidelijk hoe groot het gezondheidsrisico is voor omwonenden die worden blootgesteld aan bestrijdingsmiddelen. Een eerste onderzoek, Bestrijdingsmiddelen en Omwonenden, onderzocht of mensen die dichtbij bollenvelden wonen in aanraking komen met deze middelen. De resultaten van dit onderzoek tonen aan dat zowel telers als omwonenden van bollenvelden meer pesticiden binnenkrijgen dan anderen.

In conflict om de leliebollenteelt bepaalt de rechter, in plaats van de overheid

Steeds vaker treffen omwonenden van bollenvelden en lelietelers elkaar in de rechtszaal. Omwonenden maken zich zorgen over de gezondheidsrisico's van bestrijdingsmiddelen.

Hoewel de hoeveelheden onder de risicogrenzen liggen en geen directe gezondheidsrisico's worden verwacht, is het onduidelijk wat het gecombineerde effect van verschillende bestrijdingsmiddelen is en wat dit precies betekent voor de gezondheid van omwonenden. Sinds 2023 loopt er een vervolgonderzoek. Dit richt zich op de vraag of mensen die dichtbij landbouwgrond wonen – en landbouwers zelf – vaker bepaalde ziektes ontwikkelen. Daarbij

wordt onder andere gekeken naar de ziekte van Parkinson, COPD, leukemie bij kinderen en andere gezondheidsklachten. De resultaten van dit onderzoek worden pas in 2031 verwacht.

Rechtszaken

De zorgen over de gezondheidsgevolgen van bestrijdingsmiddelen, zoals die in de lelieteelt, reiken verder dan alleen de gemeente waar huisarts De Vries zijn stem liet horen. Door heel Nederland ontstaan rechtszaken tussen telers en burgers vanwege het gebruik van bestrijdingsmiddelen in de bloembollenteelt. Zo verbood een rechtbank in mei het gebruik van pesticiden naast een woonwijk in Sevenum. De rechter oordeelde dat, hoewel de middelen zijn getest en goedgekeurd, er geen zekerheid is over de neurologische gevolgen op lange termijn. Experts wijzen namelijk op een mogelijke link tussen deze middelen en **neurodegeneratieve** aandoeningen zoals Parkinson, Alzheimer en ALS. Vooral buitenlandse studies, waar ook het RIVM en de Gezondheidsraad in hun rapporten naar verwijzen, suggereren zulke verbanden.

Zorgen over bestrijdingsmiddelen in lelieteelt: 'Ik durfde de hele zomer mijn frambozen niet te eten'

Omwonenden van een lელიeperceel in het Brabantse Sint-Michiëlsgestel maken zich zorgen en stappen naar de rechter. Monica: "Kan ik mijn frambozen nog wel eten?"

Imperken lelieteelt

Gezien het mogelijke verband tussen bestrijdingsmiddelen en ernstige ziekten, verwacht De Vries dat de gemeente Hof van Twente stappen onderneemt om de lelieteelt in te perken. "Met de nieuwe Omgevingswet heeft de gemeente de mogelijkheid om duidelijke grenzen te stellen aan de lelieteelt. Ze hoeven niet te onderhandelen over smalle groenstroken tussen velden en huizen. Het gif verspreidt zich immers via lucht en water, ongeacht die stroken", zegt De Vries. "Lelies zijn voor de export, en wij blijven hier zitten met de vervuiling. Burgers betalen met hun gezondheid de rekening. Dat prijskaartje zit niet in de bloemen, maar wordt afgewenteld op de samenleving."

→

Wonen naast een leliebollenveld: hoe ongezond is dat?

Als je dicht bij een leliebollenveld woont, is de kans groot dat je in de zomermaanden, als de bollen in de grond zitten, elke week een spuitwagen langs ziet rijden.

Zorgvuldig

De gemeente Hof van Twente zegt de zorgen van De Vries en andere inwoners serieus te nemen, maar benadrukt dat zij zorgvuldig te werk moet gaan. "Wij zijn in gesprek met telers, grondeigenaren en omwonenden om tijdelijke afspraken te maken over bijvoorbeeld afstanden tussen percelen en gevoelige locaties zoals woningen en scholen", zegt Wilco Pasman, beleidsmedewerker plattelandsontwikkeling bij de gemeente. Volgens Pasman zijn de gesprekken en tijdelijke afspraken een manier om de situatie beheersbaar te maken terwijl er aan een lange-termijnoplossing wordt gewerkt. "Momenteel zijn gesprekken en tijdelijke maatregelen de enige haalbare aanpak, maar wij erkennen dat structureel beleid noodzakelijk is. Wel willen wij daarbij transparant zijn richting inwoners en hen goed informeren over wat er speelt".

Hij benadrukt dat er nog geen wetenschappelijke consensus is over wat een veilige afstand precies is en dat deze verantwoordelijkheid niet alleen lokaal, maar ook op landelijk niveau moet worden genomen. "Zonder een solide wetenschappelijke basis kunnen we als gemeente geen goed onderbouwde en zorgvuldige keuzes maken", stelt hij. Momenteel werkt de gemeente aan een **omgevingsvisie**, die eind 2025 wordt verwacht. Op basis daarvan zal in 2026 een concreet **plan** worden opgesteld.

Een bekend patroon

De zorgvuldige benadering van de gemeente voelt voor De Vries aan als een patroon dat hij maar al te goed herkent: "Dit heb ik eerder gezien in deze gemeente, met asbest", zegt hij. Hij herinnert zich de situatie van enkele decennia geleden, toen er in Goor (dicht bij Diepenheim) een grote asbestfabriek stond. De Vries werkte destijds als huisarts in die regio. "Ook toen waren er mensen die aandacht vroegen voor de gezondheidsrisico's van in dit geval asbest, waaronder wetenschappers. Maar zij werden weggezet als 'linkse activisten'". De Vries verwijst hier naar de Nederlandse wetenschapper en bedrijfsarts Jan Stumphius, die al in 1969 waarschuwde voor de risico's van asbest.

Hetzelfde ziet De Vries dus gebeuren als het gaat om het gebruik van pesticiden in onder andere de lelieteelt. "Het patroon is hetzelfde: ontkenning, weerstand en vertraging, totdat het bewijs uiteindelijk onomstotelijk is. En ondertussen blijven mensen onnodig blootgesteld

aan risico's. De verantwoordelijkheid om de link tussen ziekten en pesticiden aan te tonen, ligt volledig bij burgers en professionals zoals wetenschappers en huisartsen". De Vries vindt dit niet rechtvaardig. "Het zou een gezamenlijke verantwoordelijkheid moeten zijn, waarbij de overheid de gezondheid van haar burgers op de eerste plaats zet." Volgens De Vries is het belangrijk dat er nu wel sneller wordt gehandeld. "We mogen niet wachten tot het te laat is, zoals bij asbest. De gezondheid van mensen moet vooropstaan."

Bekijk hieronder de uitzending van Pointer over bestrijdingsmiddelen in de lelieteelt terug:

PRODUCTIE 28

Raad van State

ECLI

ECLI:NLXXXXXXXXX

Datum uitspraak

2 april 2025

Inhoudsindicatie

Bij besluit van 17 juli 2018 heeft het college van gedeputeerde staten van Drenthe het verzoek van Milieudefensie om handhavend optreden tegen de voorbereiding en teelt van lelies op percelen XXXX, XXXX, XXXX, XXXX en XXXX, gelegen in de onmiddellijke nabijheid van het Natura 2000-gebied "Het Holtingerveld", afgewezen. Het betreft lelieteelt door XXXXX XXXXX B.V.. Volgens Milieudefensie is het voorbereiden en telen van lelies, bestaande uit de activiteiten grondwateronttrekking, drainage, beregening en het gebruik van gewasbeschermingsmiddelen, een project in de zin van artikel 2.7, tweede lid, van de Wnb en geldt er een vergunningplicht. In het besluit van 17 juli 2018 heeft het college het verzoek om handhavend optreden afgewezen. Volgens het college geldt er geen vergunningplicht. Het college heeft hiervoor per activiteit een motivering gegeven, die samengevat op het volgende neerkomt. Volgens het college heeft het gebruik van gewasbeschermingsmiddelen geen effect op Natura 2000-gebieden. Hiertoe voert het college aan dat het College voor de toelating van gewasbeschermingsmiddelen en biociden de gewasbeschermingsmiddelen beoordeelt op blootstelling en effect op het milieu en een middel alleen toelaatbaar acht wanneer er geen onacceptabele risico's zijn voor het milieu.

Volledige tekst

XXXXXXXXXXXX.

Datum uitspraak: 2 april 2025

AFDELING

BESTUURSRECHTSPRAAK

Uitspraak op het hoger beroep van:

het college van gedeputeerde staten van Drenthe,

appellant,

tegen de uitspraak van de rechtbank Noord-Nederland van 18 juni 2021 in zaak nr. XXXXX in het geding tussen:

Vereniging Milieudefensie Amsterdam (hierna: Milieudefensie)

en

Het college.

Procesverloop

Bij besluit van 17 juli 2018 heeft het college het verzoek van Milieudefensie om handhavend optreden tegen de voorbereiding en teelt van lelies op percelen XXXX, XXXX, XXXX, XXXX en XXXX, gelegen in de onmiddellijke nabijheid van het Natura 2000-gebied "Het Holtingerveld", afgewezen. Het betreft lelieteelt door XXXXXXXXXXXX B.V. (hierna: XXXXX XXXXXX).

Bij besluit van 7 februari 2019 heeft het college het door Milieudefensie daartegen gemaakte bezwaar ongegrond verklaard en het besluit van 17 juli 2018 in stand gelaten.

Bij uitspraak van 18 juni 2021 heeft de rechtbank het door Milieudefensie daartegen ingestelde beroep gegrond verklaard, het besluit van 7 februari 2019 vernietigd en het college opgedragen om een nieuw besluit te nemen met inachtneming van de uitspraak.

Tegen deze uitspraak heeft het college hoger beroep ingesteld.

Bij besluit van 14 september 2021 heeft het college het bezwaar van Milieudefensie opnieuw ongegrond verklaard en het primaire besluit in stand gelaten met aanpassing van de motivering daarvan.

Milieudefensie en XXXXXXXXXXXX hebben gronden ingediend tegen het besluit van 14 september 2021.

XXXXXXXXXX en Milieudefensie hebben verzocht om schadevergoeding wegens overschrijding van de redelijke termijn.

De Afdeling heeft de Staat der Nederlanden (minister van Justitie en Veiligheid en minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties) (hierna: de Staat) aangemerkt als partij in deze procedure.

Het college, XXXXXXXXXXXX en Milieudefensie hebben nadere stukken ingediend.

De Afdeling heeft de zaak op de zitting behandeld op 24 juni 2024, waar het college, vertegenwoordigd door P. Mendelts en M. Koers-Keizer, Milieudefensie, vertegenwoordigd door [gemachtigde A], bijgestaan door ing. XX. XXXX, en XXXXXXXX vertegenwoordigd door [gemachtigde B], bijgestaan door mr. X. XXXXXX, advocaat te Assen, zijn verschenen.

Overwegingen

OVERGANGSRECHT

1. Op 1 januari 2024 zijn de Omgevingswet en de Aanvullingswet natuur Omgevingswet in werking getreden. Als een verzoek om handhaving van de Wet natuurbescherming (hierna: Wnb) is ingediend vóór het tijdstip van inwerkingtreding van de Aanvullingswet natuur Omgevingswet, dan blijft op grond van artikel 2.9, eerste lid, aanhef en onder a, van de Aanvullingswet natuur Omgevingswet het recht zoals dat gold onmiddellijk vóór dat tijdstip van toepassing tot het besluit op dat verzoek onherroepelijk wordt.

Het verzoek om handhaving van de Wnb is gedaan op 31 maart 2018. Dat betekent dat in dit geval de Wnb, zoals die gold vóór 1 januari 2024, van toepassing blijft.

INLEIDING

2. Milieudefensie heeft op 31 maart 2018 verzocht om handhavend op te treden tegen de voorbereiding en teelt van lelies door XXXXXXXX in de nabijheid van het Natura 2000-gebied "Holtिंगerveld" op percelen XXXX, XXXX, XXXX, XXXX en XXXX. Volgens Milieudefensie is het voorbereiden en telen van lelies, bestaande uit de activiteiten grondwateronttrekking, drainage, beregening en het gebruik van gewasbeschermingsmiddelen, een project in de zin van artikel 2.7, tweede lid, van de Wnb en geldt er een vergunningplicht.

2.1. In het besluit van 17 juli 2018 heeft het college het verzoek om handhavend optreden afgewezen. Volgens het college geldt er geen vergunningplicht. Het college heeft hiervoor per activiteit een motivering gegeven, die samengevat op het volgende neerkomt.

Gewasbeschermingsmiddelen

Volgens het college heeft het gebruik van gewasbeschermingsmiddelen geen effect op Natura 2000-gebieden. Hiertoe voert het college aan dat het College voor de toelating van gewasbeschermingsmiddelen en biociden (hierna: Ctgb) de gewasbeschermingsmiddelen beoordeelt op blootstelling en effect op het milieu en een middel alleen toelaatbaar acht wanneer er geen onacceptabele risico's zijn voor het milieu.

Drainage

Op de percelen XXXX, XXXX en XXXX is nieuwe drainage aangelegd. Op perceel XXXX is de bestaande drainage vervangen. Het gebruik van drainage leidt tot afvoer van grondwater in de hydrologische onderzoekszone rondom het betreffende Natura 2000-gebied. Dit kan mogelijk negatieve gevolgen hebben op de natuurlijke kenmerken van dat gebied. Het college heeft de eigenaren van de percelen verzocht een voortoets op te stellen. Deze voortoets is uitgevoerd op 21 juni 2018 en door het college beoordeeld. De voortoets omvat zowel de aanleg als de vervanging van drainage op de betrokken percelen. Uit de voortoets blijkt dat de aangelegde en vervangen drainage geen effect heeft op de grondwaterstand in het Natura 2000-gebied. Hierdoor is geen sprake van een overtreding, volgens het college.

Grondwateronttrekking en beregening

Het college stelt vast dat er geen grondwaterwinputten voor beregening zijn waargenomen op de eerdergenoemde percelen. Tijdens de controle van de toezichthouder is waargenomen dat percelen XXXX en X (deze laatste is geen onderdeel van het verzoek) werden beregend en dat het benodigde water werd onttrokken aan de nabijgelegen sloot aan de zuidzijde van de percelen. In het besluit van 7 februari 2019 heeft het college het bezwaar van Milieudefensie ongegrond verklaard. Het college heeft daarin, aanvullend op het besluit van 17 juli 2018, over het gebruik van gewasbeschermingsmiddelen overwogen dat de betrokken lelieteler al actief was voor 7 december 2004, zijnde de datum waarop de

verplichtingen van de Habitatrichtlijn (hierna: Hrl) van toepassing werden op het Natura 2000-gebied Holtingerveld. Het bedrijf teelt sinds 1990 lelies. In het licht van het arrest van het Europees Hof van Justitie van de Europese Unie (hierna: het Hof) van 14 januari 2010, Stadt Papenburg, ECLI:EU:C:2010:10, is deze lelieteelt inclusief het bijbehorende gewasbestrijdingsmiddelengebruik één-en-dezelfde verrichting die reeds was toegestaan vóór de referentiedatum.

AANGEVALLEN UITSPRAAK

3. In de aangevallen uitspraak heeft de rechtbank vanaf overweging 3.3 beoordeeld of de lelieteelt aangemerkt moet worden als een project in de zin van artikel 2.7, tweede lid, van de Wnb. Volgens de rechtbank is de lelieteelt een project, omdat sprake is van een fysieke ingreep in het milieu. Hiervoor verwijst de rechtbank naar de uitspraak van het Hof van 7 november 2018, ECLI:EU:C:2018:882 (PAS-arrest).

Vervolgens heeft de rechtbank aan de hand van het PAS-arrest beoordeeld of sprake is van één-en-hetzelfde project vanaf de referentiedatum. Daarvan is volgens de rechtbank sprake als het gaat om één enkele verrichting die zich kenmerkt door een gemeenschappelijk doel, continuïteit en volledige overeenstemming, met name wat betreft plaatsen waar en de voorwaarden waaronder de activiteit wordt uitgevoerd.

De rechtbank heeft geconstateerd dat XXXXXXXXXX al sinds 1990 lelies teelt, maar die teelt sindsdien is uitgebreid van 1 ha tot 100 ha. Dit gebied wordt nog verder uitgebreid zo blijkt uit de voorbereidende werkzaamheden. Reeds door de toename in omvang voldoet het project niet aan de voorwaarden van het Hof om aangemerkt te worden als één-en-hetzelfde project waarop artikel 6, derde lid, van de Hrl niet van toepassing is. Er is immers geen sprake van continuïteit en volledige overeenstemming van plaatsen waar de activiteit wordt uitgevoerd en het is niet aangetoond dat de teelt in deze omvang als sinds 7 december 2004 bestond. Het bovenstaande betekent dat de lelieteelt een project is dat onder de werking van artikel 2.7, tweede lid, van de Wnb valt en het college moet beoordelen of op voorhand op basis van objectieve gegevens kan worden uitgesloten dat het project significante gevolgen heeft, aldus de rechtbank.

3.1. Wat betreft het standpunt van het college dat zeker is dat gewasbeschermingsmiddelen geen effect kunnen hebben op het betreffende Natura 2000-gebied omdat het gebied op meer dan 250 m ligt van de percelen, waarbij het college verwijst naar het "Onderzoek Bestrijdingsmiddelen en Omwonenden (hierna: OBO) van het RIVM, overweegt de rechtbank het volgende. Weliswaar is in het OBO uitgegaan van een onderzoeksuitgangspunt van 250 m, maar dit is niet ingegeven door wetenschappelijke inzichten. Uit het OBO blijkt juist dat restanten van gewasbeschermingsmiddelen zijn gevonden op percelen op meer dan 500 m afstand van de percelen waarop de lelieteelt plaatsvindt, aldus de rechtbank. Ook de enkele stelling van het college dat het Ctgb in zijn algemeenheid onderzoek verricht naar de gevolgen van gewasbeschermingsmiddelen op het milieu is onvoldoende om te kunnen concluderen dat het gebruik van gewasbeschermingsmiddelen niet kan leiden tot effecten op Natura 2000-gebieden.

3.2. Wat betreft drainage stelt de rechtbank vast dat de voortoets die het college heeft laten uitvoeren is beperkt tot het effect van de nieuw aangelegde drainage op de grondwaterstand in het Holtingerveld. Het project lelieteelt betreft veel meer percelen dan enkel die waar nu drainage wordt aangelegd. Ook heeft het college ten onrechte niet gekeken naar mogelijke cumulatieve effecten met andere plannen of projecten. De rechtbank is van oordeel dat het college niet heeft voldaan aan de onderzoeksplicht door zich ervan te vergewissen dat de

voortoets volledig is.
HOGER BEROEP

4. Voorafgaand aan de bespreking van het hoger beroep van het college, stelt de Afdeling vast dat op de zitting door partijen is bevestigd dat de activiteit grondwater- of oppervlaktewateronttrekking ten behoeve van beregening geen onderdeel meer uitmaakt van het geding. Ook de activiteiten op perceel XXXX maken geen onderdeel meer uit van het geding.

Hoger beroep college

5. Volgens het college zijn effecten door het gebruik van gewasbeschermingsmiddelen op het Natura 2000-gebied Holttingerveld door verspreiding via de lucht uitgesloten, omdat de percelen waarop de gewasbeschermingsmiddelen worden gebruikt op ruime afstand van het natuurgebied liggen. Het college heeft hierbij een afstand van 250 m gehanteerd, hetgeen volgens het college een bijzonder ruime marge is vergeleken met teeltvrije zones zoals gedefinieerd in artikel 3.80 van het Activiteitenbesluit milieubeheer. Dat in het OBO op afstanden van meer dan 500 m van percelen sporen van gewasbeschermingsmiddelen zijn aangetroffen is weinigzeggend, omdat niet duidelijk is wat de herkomst is van die sporen, zo betoogt het college.

Schriftelijke uiteenzetting Milieudefensie

5.1. Milieudefensie zet uiteen dat volgens haar elke teelt waarbij gewasbeschermingsmiddelen worden gebruikt of handelingen worden verricht (zoals het aanleggen van drainage) projecten zijn in het kader van de Hrl en Wnb. Dit betekent dat de teelt van lelies een apart project is waarin ook het gebruik van gewasbeschermingsmiddelen moet worden betrokken. Uit diverse onderzoeken is volgens Milieudefensie gebleken dat gewasbeschermingsmiddelen zich kunnen verspreiden tot op grote afstanden van de locatie waar deze worden toegepast en dat daardoor de gewasbeschermingsmiddelen in meetbare hoeveelheden aanwezig zijn in Natura 2000-gebieden. Ter onderbouwing verwijst Milieudefensie naar het OBO en het "Onderzoek naar de aanwezigheid van bestrijdingsmiddelen in vier Natura 2000-gebieden in Drenthe en de mogelijke invloed van de afstand van natuurgebieden tot landbouwgebieden op de belasting met bestrijdingsmiddelen" van de Vereniging Meten=Weten van maart 2020 waarin tot op 4 km afstand van landbouwpercelen gewasbeschermingsmiddelen zijn aangetroffen. Volgens Milieudefensie kunnen gewasbeschermingsmiddelen een effect hebben op de insectenpopulaties in het Holttingerveld en daarmee ook op de habitattypen waarvoor dit gebied is aangewezen als Natura 2000-gebied, zoals Vochtige heide en Droge heide. Voor deze habitattypen zijn insecten zoals de heidesabelsprinkhaan, kommavlinder en de noordse winterjuffer van belang, zo volgt volgens Milieudefensie uit onder meer de Gebiedsanalyse PAS van 15 december 2017. Milieudefensie heeft een literatuurlijst bij het beroepschrift gevoegd met daarin onderzoeken waaruit volgens haar volgt dat gewasbeschermingsmiddelen effecten hebben op de achteruitgang van insecten en habitattypen.

Daarnaast zet Milieudefensie uiteen dat er aanwijzingen zijn dat niet alle gewasbeschermingsmiddelen een vergelijkbaar verspreidingspatroon hebben en dat dit verklaarbaar is door de verschillende eigenschappen van de gewasbeschermingsmiddelen. Gelet hierop is de grens van 250 m van het college onvoldoende onderbouwd volgens Milieudefensie. De verwijzing van het college naar de teeltvrije zone in het Activiteitenbesluit milieubeheer betekent niet dat er niet ook in het kader van de Wnb moet worden bezien of er significante effecten kunnen zijn. Ook het feit dat niet te traceren is waar de stoffen vandaan

komen is volgens Milieudefensie niet relevant.

Oordeel Afdeling over de lelieteelt inclusief het gebruik van gewasbeschermingsmiddelen

5.2. De Afdeling begrijpt het betoog van het college zo dat er, ook voor 1 januari 2020, geen vergunningplicht was voor het gebruik van gewasbeschermingsmiddelen ten behoeve van de lelieteelt op de percelen XXXX, XXXX, XXXX en XXXX. Hiertoe acht het college van belang dat niet duidelijk is of er directe effecten zijn op Natura 2000-gebieden door het gebruik van gewasbeschermingsmiddelen en dat, als er al directe effecten zouden kunnen optreden, een afstand van 250 m tussen de gronden waarop gewasbeschermingsmiddelen worden gebruikt en het Natura 2000-gebied voldoende is om enige effecten uit te sluiten. Deze afstand hanteert het college op grond van het OBO. Daarnaast begrijpt de Afdeling dat volgens het college effecten op Natura 2000-gebieden ook zijn uitgesloten omdat de gewasbeschermingsmiddelen worden getoetst en goedgekeurd door het Ctgb en door die instantie veilig bevonden zijn voor mens en milieu.

5.3. In het door Milieudefensie aangedragen onderzoek van de Vereniging Meten=Weten staat dat er in vier Natura 2000-gebieden, waaronder het Holtingerveld, monsters van vegetatie genomen zijn. Uit dat onderzoek blijkt dat in alle vegetatiemonsters gewasbeschermingsmiddelen werden aangetroffen. In het Holtingerveld kwamen de hoogste gehalten gewasbeschermingsmiddelen voor, zo staat onder bulletpoint zeven op pagina 3 van het onderzoek. Volgens de onderzoekers zijn de hoge gehalten aan gewasbeschermingsmiddelen in het Holtingerveld te verklaren door de nabijheid van onder meer bloembollenvelden. In bijlage 4 bij het onderzoek is een overzichtskaart bijgevoegd waarop is aangegeven op welke percelen nabij de Natura 2000-gebieden in Drenthe bloembollenteelt plaatsvindt.

Onder bulletpoint 10 op pagina 3 staat dat stoffen met een fungicidewerking het vaakst werden aangetroffen. In het onderzoek staat dat deze stoffen mogelijk stammen uit de nabijgelegen teelten, zoals bloembollen. Dit ligt volgens het onderzoek voor de hand, omdat stoffen met een fungicide werking het meest worden gebruikt bij de teelt van bloembollen.

In het onderzoek worden de resultaten geïnterpreteerd aan de hand van literatuur. Onder "Ecologische Interpretatie" staat dat er diverse voorbeelden zijn waarin de gevonden gewasbeschermingsmiddelen in lage concentraties effecten hebben op levende organismen zoals algen en insectenlarven. Ook wordt een relatie gelegd met de achteruitgang van insecten. Er wordt geconcludeerd dat, gelet op de alom aanwezigheid van (de gewasbeschermingsmiddelen) fungiciden, insecticiden en herbiciden in onder andere het Holtingerveld, het onwaarschijnlijk is dat deze stoffen geen negatieve effecten hebben op het functioneren van die gebieden. Mogelijke effecten die worden genoemd, zijn:

- verhoogde ziektedruk op habitattypen
- negatieve effecten op insecten
- negatieve effecten op bestuivers waardoor het voortbestaan van de habitattypen in gevaar komt
- minder insecten kunnen leiden tot minder voedselvoorziening voor vogelpopulaties.

In het onderzoek wordt in de conclusie onderkend dat de huidige kennis over de negatieve effecten beperkt is en er nader onderzoek nodig is.

5.4. De Afdeling is van oordeel dat het door Milieudefensie genoemde onderzoek samen met hetgeen Milieudefensie betoogt over de insectenpopulaties in relatie tot habitattypen

voldoende aanwijzingen bevatten dat het standpunt van het college dat er geen (directe) effecten zijn op het Holtingerveld door het gebruik van gewasbeschermingsmiddelen op de percelen van XXXXXXXX, onvoldoende onderbouwd is. Weliswaar is er nog veel onbekend over mogelijke effecten van gewasbeschermingsmiddelen op Natura 2000-gebieden, maar aan de uitkomsten van reeds uitgevoerde onderzoeken kan in het licht van het voorzorgsbeginsel dat ten grondslag ligt aan artikel 2.7 van de Wnb, niet voorbij worden gegaan. Daarbij betreft de Afdeling dat de door het college gegeven onderbouwing dat een afstand van 250 m voldoende zou zijn om eventuele effecten uit te sluiten, niet wetenschappelijk is onderbouwd. In het OBO is weliswaar een onderzoeksgrens aangehouden van 250 m, maar het doel van het onderzoek was om te bezien wat de gevolgen van gewasbeschermingsmiddelen zijn op omwonenden die wonen binnen een korte afstand van de percelen waarop gewasbeschermingsmiddelen worden toegepast. Die gevolgen zijn vergeleken met de gevolgen voor omwonenden die wonen op meer dan 500 m van percelen waarop gewasbeschermingsmiddelen worden gebruikt (zie paragraaf 1.2 van het OBO). Anders dan het college meent, is de onderzoeksgrens van 250 m dus niet aangehouden omdat daarbuiten effecten, op Natura 2000-gebieden of anderszins, zijn uitgesloten. Overigens liggen niet alle percelen buiten een afstand van 250 m. Zo ligt perceel XXXX op minder dan 250 m van het Holtingerveld.

Ook het enkele feit dat de door het college gehanteerde afstand groter is dan de teeltvrije zones in het Activiteitenbesluit milieubeheer is onvoldoende om eventuele effecten uit te kunnen sluiten, omdat het doel van de in het Activiteitenbesluit milieubeheer opgenomen norm is om de drift van gewasbeschermingsmiddelen naar het oppervlaktewater te reduceren (zie paragraaf 3.6 van de Nota van Toelichting, Stb. 2012, 441) en niet het uitsluiten van mogelijke gevolgen voor Natura 2000-gebieden.

Daarnaast is ook het standpunt dat een gewasbeschermingsmiddel wordt toegelaten door het Ctgb onvoldoende om te kunnen concluderen dat eventuele effecten op Natura 2000-gebieden uitgesloten zijn. Het Ctgb beoordeelt weliswaar of een middel veilig is voor mens, dier en milieu, maar dit is een andere beoordeling dan is vereist op grond van de Wnb. In de beoordeling door het Ctgb worden niet de gevolgen op specifieke Natura 2000-gebieden beoordeeld en wordt niet gekeken naar de instandhoudingsdoelstellingen van de Natura 2000-gebieden.

Gelet op de hiervoor onder 5.3 genoemde aanwijzingen die naar voren zijn gebracht door Milieudefensie, heeft het college gelet op het bovenstaande onvoldoende onderbouwd dat er geen gevolgen zijn van het gebruik van gewasbeschermingsmiddelen op Natura 2000-gebieden. Bij het ontbreken van een toereikende onderbouwing dat er geen gevolgen zijn voor Natura 2000-gebieden, terwijl er wel aanwijzingen zijn dat deze gevolgen kunnen optreden, volgt uit artikel 2.7 van de Wnb zoals deze bepaling voor 1 januari 2020 luidde, dat niet kan worden geconcludeerd dat er geen sprake is van een overtreding.

Het betoog slaagt niet.

Drainage

6. Het college heeft toegelicht toe dat in het beheerplan Holtingerveld is opgenomen dat de aanleg van drainage buiten een onderzoekszone rondom het Holtingerveld is vrijgesteld van de vergunningplicht, omdat volgens het college dan effecten kunnen worden uitgesloten. De percelen liggen echter binnen de onderzoekszone, zodat deze vrijstelling niet van toepassing is en een voortoets moet worden uitgevoerd. In de hydrologische voortoets is beoordeeld of er hydrologische effecten zijn op het freatische grondwater onder het Holtingerveld. De

conclusie in de voortoets is dat de effecten van drainage op de grondwaterstand nihil zijn. Dit betekent dat er ook geen sprake kan zijn van cumulatieve effecten met drainage op andere percelen. Dit heeft de rechtbank niet onderkend volgens het college.

6.1. Volgens Milieudefensie volgt uit onderzoeken dat drainage op zichzelf staand en cumulatief met andere drainages tot op grote afstanden een rol speelt bij verdroging. Het college heeft verder ten onrechte verwezen naar de uitzondering op de vergunningplicht in het beheerplan, want deze is in strijd met de Hrl, zo zet Milieudefensie uiteen.

Vervangen en aanleg drainage

6.2. Op 12 juni 2018 is een voortoets uitgevoerd door Wiertsema & Partners. In deze voortoets is beoordeeld of de vervanging van bestaande drainage en de aanleg van nieuwe drainage op zes percelen (onderverdeeld in kleinere percelen) significante gevolgen kan hebben op het Natura 2000-gebied Holtingerveld.

Uit paragraaf 2.2. en met name figuur 2.1 "ligging percelen" volgt dat zowel percelen XXXX, XXXX en XXXX, waar nieuwe drainage is aangelegd, als perceel XXXX, waar de bestaande drainage is vervangen, zijn betrokken in de voortoets. In figuur 2.1 zijn de percelen anders genummerd, maar perceel XXXX en XXXX komen overeen met nummer 2 en XXXX komt overeen met nummer 16. Perceel XXXX is nummer 3 in figuur 2.1. In hoofdstuk 5 wordt geconcludeerd dat het aanbrengen van drainage ten noorden van de sloot tussen percelen XXXX, XXXX en de percelen XXXX, XXX, XXX en XXX geen effect heeft op het freatische pakket ten zuiden van de sloot, omdat de sloot een natuurlijke barrière vormt. Dit, samen met de geringe doorlatendheid van de leemlaag en de grondwaterstroming, maakt dat is uitgesloten dat het aanleggen en vervangen van drainage op de percelen XXXX, XXXX en N636 en N373 geohydrologische effecten heeft op de freatische grondwaterstand in het Natura 2000-gebied Holtingerveld.

6.3. De Afdeling begrijpt uit de voortoets dat zowel het vervangen van de drainage als het aanleggen van de drainage op bovengenoemde percelen is beoordeeld en dat de conclusie is dat dit niet leidt tot significante effecten op het Natura 2000-gebied. De rechtbank heeft dan ook ten onrechte geoordeeld dat alleen de nieuw aangelegde drainage is beoordeeld in de voortoets. Voor zover Milieudefensie heeft aangegeven dat het college in hoger beroep ten onrechte verwijst naar de uitzondering op de vergunningplicht uit het beheerplan, overweegt de Afdeling dat het college in haar hoger beroepschrift juist heeft aangegeven dat de uitzondering niet van toepassing is in dit geval. Ook de rechtbank zet in overwegingen 1.2 en 1.6 uiteen dat geen toepassing is gegeven aan de uitzondering op de vergunningplicht uit het beheerplan.

Gelet op het vorenstaande heeft de rechtbank ten onrechte geoordeeld dat het besluit onzorgvuldig is voorbereid omdat alleen de nieuw aan te leggen drainage zou zijn beoordeeld. Het betoog van het college slaagt.

Conclusie hoger beroep college

7. Gelet op hetgeen is overwogen onder 5.4, komt de Afdeling tot het oordeel dat de rechtbank terecht het besluit op bezwaar van 7 februari 2019 heeft vernietigd, voor zover dat ziet op het gebruik van gewasbeschermingsmiddelen ten behoeve van de lelieteelt op de in dit geding betrokken percelen.

Gelet op hetgeen is overwogen onder 6.3, heeft de rechtbank ten onrechte het besluit op bezwaar vernietigd, voor zover dat ziet op het aanleggen en vervangen van drainage op de betrokken percelen.

Het hoger beroep is gegrond. De aangevallen uitspraak zal worden vernietigd, voor zover daarbij het besluit op bezwaar van 7 februari 2019 is vernietigd voor wat betreft het aanleggen en vervangen van drainage. Voor het overige zal de aangevallen uitspraak worden bevestigd.

NADER BESLUIT

8. Op 14 september 2021 heeft het college, in opdracht van de rechtbank, opnieuw beslist op het bezwaar tegen het primaire besluit om niet handhavend op te treden. Het college heeft het bezwaar opnieuw ongegrond verklaard en het besluit om niet handhavend op te treden in stand gelaten. Hieraan heeft het college ten grondslag gelegd dat weliswaar overtredingen zijn geconstateerd wat betreft het gebruik van gewasbeschermingsmiddelen ten behoeve van de lelieteelt en het aanleggen en vervangen van drainage, maar dat eerst een waarschuwing wordt gegeven voordat handhavend wordt opgetreden en dat daarom het bezwaar toch ongegrond moet worden verklaard.

Op grond van de uitspraak van de rechtbank concludeert het college dat sprake is van een overtreding. Op basis van de LHS heeft het college de ernst van het effect van de overtreding ingeschaald als "van belang" en het gedrag van de overtreder als "onbewust/goedwillend" op de matrix. Gelet hierop is een waarschuwing gestuurd op 19 augustus 2021. Daarin is XXXXXXXXX verzocht om de overtreding ongedaan te maken door nader onderzoek uit te laten voeren naar de ecologische effecten van drainage op de percelen die XXXXXXXXX in gebruik heeft voor de lelieteelt of in gebruik gaat nemen, toetsing van overige effecten en het effect van het gebruik van gewasbeschermingsmiddelen op het Natura 2000-gebied. Ten slotte moet worden ingegaan op cumulatieve effecten met andere projecten. Indien niet (tijdig) wordt overgegaan tot herstel, kan een last onder dwangsom worden opgelegd.

9. Het besluit van 14 september 2021 wordt, gelet op artikel 6:24, gelezen in samenhang met artikel 6:19, eerste lid, van de Algemene wet bestuursrecht (hierna: Awb), van rechtswege geacht onderwerp te zijn van dit geding. XXXXXXXXX en Milieudefensie hebben gronden aangevoerd tegen het nadere besluit.

Beroepen

Beroep XXXXXXXXX

10. XXXXXXXXX betoogt dat het verzoek van Milieudefensie niet-ontvankelijk moet worden verklaard omdat zij geen belanghebbende is. De doelstellingen van de vereniging zijn volgens XXXXXXXXX te ruim geformuleerd om te kunnen oordelen dat de hier in het geding zijnde belangen in het bijzonder door Milieudefensie worden behartigd. Daarnaast bezit de afdeling XXXXXX geen rechtspersoonlijkheid en was zij daarom niet bevoegd om het verzoek in te dienen. Ook heeft Milieudefensie onvoldoende procesbelang bij het verzoek volgens XXXXXXXXX

10.1. Daarnaast is volgens XXXXXXXXX geen sprake is van overtredingen. Volgens XXXXXXXXX behoort zowel het gebruik van gewasbeschermingsmiddelen als het aanleggen en vervangen van drainage tot het normaal agrarisch gebruik.

Beroep Milieudefensie

11. Volgens Milieudefensie is zij onterecht buiten spel gezet door het afwijzen van het handhavingsverzoek, terwijl wel sprake is van een overtreding. Door de afwijzing van het bezwaar is Milieudefensie geen onderdeel meer van het vervolgotraject na de waarschuwing.

Volgens Milieudefensie had het college het bezwaar gegrond moeten verklaren. Daarnaast betoogt Milieudefensie dat ten onrechte de Landelijke Handhavingsstrategie (hierna: LHS) is toegepast. Volgens Milieudefensie is sprake van een overtreding van de Hrl en is daarom het toepassen van de LHS niet passend. Er dient meteen handhavend te worden opgetreden. Daarbij voert Milieudefensie aan dat de gevolgen van de overtreding te laag zijn ingeschaald. Volgens Milieudefensie hadden de overtreding en overtreder in categorie A4 van de matrix geplaatst moeten worden, omdat een Europees beschermd natuurgebied wordt aangetast en omdat sprake is van vrijwel onomkeerbare schade.

Oordeel Afdeling

Procedurele aspecten

12. Artikel 1:2 van de Awb luidt: "1. Onder belanghebbende wordt verstaan: degene wiens belang rechtstreeks bij een besluit is betrokken.

2. Ten aanzien van bestuursorganen worden de hun toevertrouwde belangen als hun belangen beschouwd.

3. Ten aanzien van rechtspersonen worden als hun belangen mede beschouwd de algemene en collectieve belangen die zij krachtens hun doelstellingen en blijkens hun feitelijke werkzaamheden in het bijzonder behartigen."

12.1. Uit artikel 2, eerste lid, van de statuten blijkt dat Milieudefensie zich ten doel stelt een bijdrage te leveren aan het oplossen en voorkomen van milieuproblemen en het behoud van cultureel erfgoed, alsmede te streven naar een duurzame samenleving op mondiaal, landelijk, regionaal en lokaal niveau, in de meest ruime zin en een en ander in het belang van de leden van de vereniging en in het belang van de kwaliteit van het milieu, de natuur en het landschap in de meest ruime zin voor huidige en toekomstige generaties.

Uit artikel 2, tweede lid, van de statuten blijkt dat dit doel wordt geprobeerd te bereiken door onder andere het verkrijgen van gerechtelijke uitspraken, het doen van onderzoek en het verspreiden van informatie.

De Afdeling is van oordeel dat uit de feitelijke werkzaamheden van Milieudefensie, zoals het voeren van campagnes en het geven van lezingen, voldoende volgt dat zij het algemeen belang van de bescherming van de natuur in het bijzonder behartigt.

12.2. Wat betreft het betoog van XXXXXXXX, dat Milieudefensie, afdeling XXXXXXXX, geen rechtspersoonlijkheid bezit en dus niet bevoegd was om het handhavingsverzoek in te dienen, overweegt de Afdeling ten eerste dat de afdeling XXXXXXXX onderdeel uitmaakt van de Vereniging Milieudefensie. Het handhavingsverzoek is ingediend door [gemachtigde A] en X.X. XXXXX namens Vereniging Milieudefensie. Uit de door Milieudefensie ingediende machtiging van 16 april 2018 volgt dat [gemachtigde A] en X.X. XXXX zijn gemachtigd om alle mogelijke rechtsmiddelen aan te wenden in het relatie tot het handhavingsverzoek van 31 maart 2018. Uit het door Milieudefensie overgelegde uittreksel handelsregister van de Kamer van Koophandel blijkt dat de vereniging volledige rechtsbevoegdheid heeft.

Gelet op het bovenstaande is Milieudefensie belanghebbende bij het verzoek. Het betoog slaagt niet.

12.3. Voor zover XXXXXXXXX betoogt dat Milieudefensie geen procesbelang (meer) zou hebben omdat op de betreffende percelen geen lelies worden geteeld op dit moment,

overweegt de Afdeling dat de lelies onderdeel uitmaken van een roulatie van gewassen en de gronden eens in de zes tot zeven jaar worden gebruikt voor de teelt van lelies. Dit is ter zitting ook bevestigd door XXXXXXXX. Hierdoor heeft Milieudefensie nog procesbelang. Het betoog slaagt niet.

12.4. Wat betreft het betoog van Milieudefensie dat zij buitenspel gezet is, overweegt de Afdeling dat het college (nog) niet overging tot handhavend optreden en daarom het bezwaar ongegrond heeft verklaard en het primaire besluit niet heeft herroepen. Tegen die beslissing op bezwaar kan Milieudefensie rechtsmiddelen aanwenden en dat heeft zij ook gedaan. Daarnaast staat het Milieudefensie vrij om een nieuw verzoek om handhaving in te dienen, als zou blijken dat opnieuw sprake is van een overtreding.

Overtreding en toepassen LHS

13. Over de vraag van XXXXXXXX of er sprake is van een overtreding wat betreft het toepassen van gewasbeschermingsmiddelen ten behoeve van de lelieteelt op de eerder genoemde percelen, en dus de LHS toegepast kon worden, overweegt de Afdeling als volgt.

13.1. In het nadere besluit van 14 september 2021 heeft het college de redenering van de rechtbank dat sprake is van een overtreding, omdat niet op grond van objectieve gegevens uitgesloten kan worden dat het gebruik van gewasbeschermingsmiddelen leidt tot significante gevolgen, overgenomen.

De Afdeling komt tot het oordeel dat het college terecht heeft geconstateerd dat sprake is van een overtreding en zal dit hieronder toelichten.

13.2. Uit artikel 2.7, tweede lid, van de Wnb volgt dat voor een project een vergunningplicht ontstaat en een passende beoordeling moet worden gemaakt waaruit de zekerheid wordt verkregen dat het project niet leidt tot aantasting van de natuurlijke kenmerken van Natura 2000-gebieden, tenzij op voorhand significante gevolgen voor Natura 2000-gebieden zijn uitgesloten. Gelet op de formulering van artikel 2.7, tweede lid, van de Wnb en het voorzorgsbeginsel dat hierin besloten ligt, betekent het bovenstaande dat wanneer gewasbeschermingsmiddelen worden gebruikt terwijl niet op voorhand is uitgesloten dat deze middelen leiden tot significante effecten op Natura 2000-gebieden en er wel aanwijzingen zijn dat deze effecten zich kunnen voordoen, de bovenstaande verbodsbepaling wordt overtreden. Het is dan aan degene die de activiteit wil verrichten om, daaraan voorafgaand, te onderzoeken of significante gevolgen kunnen worden uitgesloten.

Zoals de Afdeling heeft geoordeeld onder 5.4 kon het college eventuele gevolgen voor het Natura 2000-gebied Holtingerveld door het gebruik van gewasbeschermingsmiddelen ten behoeve van lelieteelt op de eerder genoemde percelen, niet uitsluiten. De motivering van de Afdeling onder 5.4 over waarom het college eventuele gevolgen niet kon uitsluiten, geldt ook voor de vergunningplicht zoals deze luidt na 1 januari 2020. Dit betekent dat het college ten tijde van het nadere besluit significante gevolgen door het gebruik van gewasbeschermingsmiddelen ten behoeve van de lelieteelt op de eerder genoemde percelen, evenmin kon uitsluiten. Nu het college significante gevolgen van het gebruik van gewasbeschermingsmiddelen niet op voorhand kan uitsluiten, kan het - gelet op de formulering van artikel 2.7, tweede lid, van de Wnb - niet anders dan een overtreding constateren omdat XXXXXXXX gewasbeschermingsmiddelen gebruikt, terwijl niet is uitgesloten dat dit leidt tot significante gevolgen. Het enkele feit dat het gebruik van gewasbeschermingsmiddelen volgens XXXXXXXX valt onder het normaal agrarisch gebruik, maakt dit niet anders.

13.3. Wat betreft het volgen van de LHS, overweegt de Afdeling dat het enkele feit dat artikel 2.7, tweede lid, van de Wnb een omzetting is van artikel 6, derde lid, van de Hrl niet betekent dat het college niet mag aansluiten bij de LHS. Het college mag, over de uitvoering van haar bevoegdheden waaronder het handhavend optreden op grond van de Wnb, beleid voeren.

Voor zover Milieudefensie betoogt dat de overtreding te laag is ingeschaald en geen waarschuwing had mogen worden gegeven, overweegt de Afdeling als volgt. Weliswaar is sprake van een overtreding, omdat significante gevolgen niet op voorhand zijn uitgesloten, maar gelet op de onzekerheid over de mogelijke effecten op het Natura 2000-gebied heeft het college de ernst van de overtreding redelijkerwijs kunnen inschalen op "van belang" en niet op "aanzienlijk, dreigend en/of onomkeerbaar". Het college heeft de situatie dus in kunnen schalen als A3 in plaats van A4. Bij deze categorie in de interventiematrix van de LHS is het passend om eerst een mogelijkheid tot herstel te bieden voordat overgegaan wordt tot handhavend optreden. Met de waarschuwing van 19 augustus 2021 heeft het college aan de XXXXXXXX de mogelijkheid geboden om aan te tonen dat geen sprake is van een overtreding door middel van het aanleveren van een voortoets of om de overtreding ongedaan te maken door te stoppen met het gebruik van gewasbeschermingsmiddelen of het verkrijgen van een natuurvergunning. Gelet op het bovenstaande mocht het college op grond van de LHS eerst overgaan tot het versturen van een waarschuwing, voordat wordt overgegaan tot handhaving.

Het betoog slaagt niet.

13.4. Wat betreft de drainage, verwijst de Afdeling naar hetgeen daarover is overwogen onder 6.2 en 6.3. XXXXXX betoogt terecht dat het aanleggen en vervangen van drainage op eerdergenoemde percelen geen overtreding is. Dit heeft er echter niet toe geleid dat het besluit strekt tot toewijzing van het verzoek om handhaving. Daarom heeft het bovenstaande geen gevolgen voor het nadere besluit.

Conclusie nader besluit

14. Het beroep van Milieudefensie is ongegrond. Het beroep van XXXXXXXX is ongegrond. Het nadere besluit blijft in stand. Het bovenstaande betekent dat deze procedure ten einde is en het aan XXXXXXXX is om te voldoen aan hetgeen wordt gevraagd in de waarschuwing voor wat betreft het gebruik van gewasbeschermingsmiddelen.

15. Het college hoeft geen proceskosten te vergoeden.

OVERSCHRIJDING REDELIJKE TERMIJN

16. XXXXXXXX heeft verzocht om vergoeding van immateriële schade wegens overschrijding van de redelijke termijn te vermeerderen met de wettelijke rente. Ook Milieudefensie heeft verzocht om vergoeding van immateriële schade wegens overschrijding van de redelijke termijn.

16.1. Zoals de Afdeling eerder heeft overwogen in de uitspraak van 29 januari 2014, [ECLI:NL:RVS:2014:188](#), is de redelijke termijn, als bedoeld in artikel 6 van het EVRM, overschreden, als de duur van de totale procedure te lang is. In zaken die uit twee rechterlijke instanties bestaan, met voorafgaande bezwaarfase is in beginsel een totale lengte van de procedure van ten hoogste vier jaar redelijk. De in aanmerking te nemen termijn voor een partij die op grond van artikel 8:26 Awb deelneemt aan de procedure vangt aan op de datum waarop hij in zijn hoedanigheid als derde-belanghebbende aan het geding deelneemt. Dat is

de datum waarop het (eerste) bezwaar/beroep/hoger beroep waarbij de partij als derde-belanghebbende is, is ontvangen.

16.2. De vraag of de redelijke termijn is overschreden, wordt beoordeeld aan de hand van de omstandigheden van het geval. In dit geval is niet gebleken van bijzondere omstandigheden die aanleiding kunnen zijn voor verlenging of verkorting van deze termijn.

16.3. Wat betreft het verzoek van Milieudefensie, overweegt de Afdeling het volgende.

De totale procedure heeft geduurd van 24 augustus 2018 tot en met 2 april 2025. Dit is een totale behandelingsduur van 6 jaar, 7 maanden en 9 dagen. Dit is een overschrijding van 2 jaar 7 maanden en 9 dagen, afgerond 32 maanden.

Het college heeft op 24 augustus 2018 het bezwaarschrift van Milieudefensie ontvangen. Het besluit op bezwaar dateert van 7 februari 2019. Dat betekent dat de redelijke behandelingsduur voor de bezwaarfase van zes maanden, niet is overschreden.

De rechtbank heeft het pro forma beroepschrift van Milieudefensie ontvangen op 18 maart 2019. De uitspraak van de rechtbank dateert van 18 juni 2021. Dit is een overschrijding van de redelijke behandelingsduur met 9 maanden.

De Afdeling heeft het hoger beroep van het college ontvangen op 16 juli 2021 en uitspraak gedaan op 2 april 2025. Dat is meer dan 24 maanden en daardoor een overschrijding van de redelijke behandelingsduur van 21 maanden.

16.4. Wat betreft het verzoek van XXXXXXXX overweegt de Afdeling dat het bedrijf alleen in de hoger beroepsprocedure als partij is aangemerkt en niet bij de rechtbank. Bij brief van 29 april 2019 heeft de rechtbank XXXXXXXX in de gelegenheid gesteld om zich te melden als partij in de beroepsprocedure. In het dossier van de rechtbank is geen reactie van XXXXXXXX gevonden. Ook op de zitting kon XXXXXXXX niet aantonen dat hij zich had aangemeld als partij. Gelet hierop komt alleen de overschrijding van de redelijke termijn in de hoger beroepsprocedure, waarin XXXXXXXX als partij heeft deelgenomen, voor vergoeding in aanmerking. Zoals onder 16.3 is overwogen, is de redelijke behandelingsduur in de hoger beroepsprocedure overschreden.

16.5. De overschrijding van de redelijke termijn moet, voor wat betreft Milieudefensie worden toegerekend aan de rechtbank en de Afdeling, omdat zij beide in meer of mindere mate verantwoordelijk zijn voor de overschrijding van de redelijke termijn. Voor XXXXXXXX moet de overschrijding worden toegerekend aan de Afdeling.

16.6. Voor Milieudefensie betekent het voorgaande dat de overschrijding van de redelijke termijn voor 9/32 moet worden toegerekend aan de rechtbank en voor 23/32 aan de Afdeling. Uitgaande van een forfaitair tarief van € 500,00 per half jaar dat de redelijke termijn is overschreden, waarbij het totaal van de overschrijding naar boven wordt afgerond, bedraagt het aan Milieudefensie toe te kennen bedrag € 3000,00.

Omdat de overschrijding van de redelijke termijn aan de rechtbank en de Afdeling is toe te rekenen, wordt de vergoeding van de schade uitgesproken ten laste van de Staat, die de schade als gevolg van de overschrijding van de redelijke termijn door de rechtbank en de Afdeling moet betalen (respectievelijk de minister van Justitie en Veiligheid voor de rechtbank en de minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties voor de Afdeling). De Afdeling zal de Staat veroordelen tot een schadevergoeding van in totaal € 3000,00 (de minister van Justitie en Veiligheid tot een bedrag van € 843,75 en de minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties tot een bedrag van € 2156,25).

16.7. Voor XXXXXX betekent het voorgaande dat de overschrijding van de redelijke termijn van 21 maanden in hoger beroep moet worden toegerekend aan de Afdeling. Uitgaande van een forfaitair tarief van € 500,00 per half jaar dat de redelijke termijn is overschreden, waarbij het totaal van de overschrijding naar boven wordt afgerond, bedraagt het aan XXXXXX toe te kennen bedrag € 2000,00.

Omdat de overschrijding van de redelijke termijn aan de Afdeling is toe te rekenen, wordt de vergoeding van de schade uitgesproken ten laste van de Staat (de minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties), die de schade als gevolg van de overschrijding van de redelijke termijn door de Afdeling moet betalen. De Afdeling zal de Staat veroordelen tot een schadevergoeding van in totaal € 2000,00 te vermeerderen met de wettelijke rente over dit bedrag vanaf vier weken na openbaarmaking van deze uitspraak tot aan de dag van algehele voldoening.

Conclusie verzoek om schadevergoeding

17. De Staat (minister van Justitie en Veiligheid en de minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties) moet de proceskosten vergoeden voor de verzoeken om schadevergoeding. Beslissing

De Afdeling bestuursrechtspraak van de Raad van State:

I. verklaart het hoger beroep van het college van gedeputeerde staten van Drenthe gegrond;

II. vernietigt de uitspraak van de rechtbank, voor zover daarbij het besluit op bezwaar van 7 februari 2019 is vernietigd voor wat betreft het aanleggen en vervangen van drainage;

III. bevestigt de aangevallen uitspraak voor het overige;

IV. verklaart de beroepen van vereniging Milieudefensie Amsterdam en XXXXXX B.V., tegen het besluit van het college van gedeputeerde staten van Drenthe van 14 september 2021 ongegrond;

V. veroordeelt de Staat der Nederlanden (de minister van Justitie en Veiligheid en de minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties) tot betaling van een schadevergoeding van € 3000,00 (€ 843,75 te voldoen door de minister van Justitie en Veiligheid en € 2156,25 te voldoen door de minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties) aan vereniging Milieudefensie Amsterdam;

VI. veroordeelt de Staat der Nederlanden (de minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties) tot betaling van een schadevergoeding van € 2000,00 aan XXXXXXXXX te vermeerderen met de wettelijke rente over dit bedrag vanaf vier weken na openbaarmaking van deze uitspraak tot aan de dag van algehele voldoening;

VII. veroordeelt de Staat der Nederlanden (minister van Justitie en Veiligheid en de minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties) tot vergoeding van bij Vereniging Milieudefensie Amsterdam, in verband met de behandeling van het verzoek om schadevergoeding opgekomen proceskosten tot een bedrag van € 453,50 (€ 226,75 te voldoen door de minister van Justitie en Veiligheid en € 226,75 te voldoen door de minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties), geheel toe te rekenen aan door een derde beroepsmatig verleende rechtsbijstand;

VIII. veroordeelt de Staat der Nederlanden (minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties) tot vergoeding van bij XXXXXX B.V. in verband met de

behandeling van het verzoek om schadevergoeding opgekomen proceskosten tot een bedrag van € 453,50, geheel toe te rekenen aan door een derde beroepsmatig verleende rechtsbijstand.

Aldus vastgesteld door mr. H.J.M. Besselink, voorzitter, en mr. N.H. van den Biggelaar en mr. M.M. Kaajan, leden, in tegenwoordigheid van mr. J.J. Pistor, griffier.

w.g. Besselink
voorzitter

w.g. Pistor
griffier

Uitgesproken in het openbaar op 2 april 2025

932